

בין שירה להלל

הרב אלהנן סמט

א. פתיחה

ב. ימי השירה ובירור דברי הגמרא על חזקיהו

ג. תגובת חזקיהו לנס - הלל ללא שירה

ד. בין ההלל לשירה

א. פתיחה

בימים של שירה אנו עומדים. מאחרינו - פורים על קריאת המגילה שבו. קריאה זו נתפסת על ידי חז"ל כשירה, והיא נלמדת בקל וחומר משירת הים, כמבואר במסכת מגילה (יד, א):

תנו רבנן: ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל, ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה, חוץ ממקרא מגילה. מאי דרוש? אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יהושע בן קרחה: ומה מעבדות לחירות אמרינן שירה (רש"י: על הים) ממיתה לחיים - לא כל שכן?!

לפנינו - חג הפסח, אשר בשביעי שלו נעמיד במרכז היום את נס קריעת ים סוף ואת שירת הים - עליהם נקרא בתורה בקריאת היום, ונפטיר בשירה אחרת - שירת דוד.

ב. ימי השירה ובירור דברי הגמרא על חזקיהו

את מאמרו של רב במסכת תענית (כט, א): "משנכנס אדר מרבין בשמחה" מפרש המיוחס לרש"י (שם): "ימי ניסים היו לישראל, פורים ופסח". בימינו נוכל להוסיף לאותה שמחה המתחלת בחודש אדר ונמשכת לחודש ניסן, אף את חודש אייר וניסיו, ולשירת המגילה באדר ושירת הים של ניסן נוכל להוסיף את השירה החדשה אשר משבחים גאולים בימי הניסים של חודש אייר. הנה כי כן, תקופה של שירות היא תקופה זו אשר אנו עומדים בה.

מהי 'שירה' בהקשר זה שבו אנו עוסקים, היינו זו השירה הבאה כתגובה על נס? במה שונה היא מהודיה רגילה אשר כל בעל נס חייב בה?

לצורך בירורו של מונח זה נדון כאן בשני מאמרים בתלמוד ביחס לחזקיהו מלך יהודה. בליל יום טוב ראשון של פסח נצלה ירושלים בימיו של מלך זה ממצור סנחריב מלך אשור, אשר איים להחריבה ולהגלות את תושביה. מלאך ה' עבר במחנה אשור והכה בהם, עד שהפכו כולם פגרים מתים, כמתואר במלכים (ב, יט) ובישעיה (לז).

ג. תגובת חזקיהו לנס - הלל ללא שירה

אין במקרא תיאור של תגובת חזקיהו על הנס הגדול הזה, ועל כך מצאנו את דברי הביקורת הבאים במסכת סנהדרין (צד, א):

ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח, וסנחריב - גוג ומגוג. אמרה מידת הדין לפני הקב"ה: ריבונו של עולם! ומה דוד מלך ישראל, שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך - לא עשיתו משיח, חזקיהו שעשית לו כל הניסים הללו, ולא אמר שירה לפניך - תעשה משיח?!

אולם, האם שתיקת המקרא אכן נחשבת כראיה לכך שחזקיהו, המלך הצדיק, לא הודה כלל לקב"ה על נס ההצלה הגדול? ממקום אחר בתלמוד משמע ההיפך. במסכת פסחים (ק"ז, א) עוסקת הגמרא במקור תקנת אמירת ההלל:

אמר רב יהודה אמר שמואל: שיר שבתורה - משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים. והלל זה - מי אמרו?

תשובות שונות ישנן שם לשאלה זו, המייחסות את אמירת ההלל לאישים שונים במקרא, אשר פעלו בעת שהתחוללו ניסים לישראל, והנה אחת מהן:

רבי אלעזר בן עזריה אומר: חזקיה וסיעתו אמרוהו, בשעה שעמד עליהם סנחריב.

אם לא נחפוץ לראות את שני המקומות הללו בתלמוד, במסכת סנהדרין ובמסכת פסחים, כחולקים זה על זה בתפיסת תגובתו של חזקיהו על נס הצלת ירושלים, נצטרך על כרחנו לומר, כי 'שירה' ו'הלל' - שני מושגים הם. חזקיהו, שהיה מלך צדיק, ודאי קיים את חובתו לומר הלל על נס ההצלה. בכך, הצטרף חזקיהו לאישים רבים לפניו ואחריו אשר אמרו הלל בשעה שהתרחש להם נס, והללו נזכרים באותה סוגיה במסכת פסחים. כל האישים הללו פעלו מכח החובה הדתית המוגדרת, להודות ולהלל את ה' בשעה שהוא עושה לאדם נס. באמירת ההלל המסויים שבספר תהלים, אף קיימו את תקנת הנביאים הקדומה לאומרו (פסחים ק"ז, א): "על כל פרק ופרק, ועל כל צרה וצרה שלא תבוא עליהם לישראל, ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן".

אולם בכך לא די. חזקיהו לא אמר שירה, כפי שמתבקש היה שיעשה בעקבות המאורע הגדול. אמירת שירה, נראה שאיננה חובה ברורה ותקנה קבועה, ותלויה היא בתגובתו המיוחדת של בעל הנס לנס בו זכה. אם היה חזקיהו אומר שירה - ודאי היתה שירתו נכתבת במקרא, כשם שנכתבו בו שירות אחרות. שתיקת המקרא ביחס לתגובתו, אף שאין בה להעיד על אי אמירת הלל, יש בה ללמד על אי אמירת שירה, ודבר זה הוא שפסל אותו מלהיות משיח. אולם עדיין לא השבנו מה בין הלל לשירה?

מתוך עיונו בשירות שבמקרא, ומתוך עיון בדברי חז"ל הנוגעים לענייננו ננסה להבחין ביניהם. הלל ושירה הן שתי תגובות דתיות שונות מאוד זו מזו, בהן מגיב האדם על נס אשר אירע לו. במובן מסויים, אף יש ביניהן ניגוד. אמנם, מובן כי במציאות עשויים ההלל והשירה, למרות

ההבדלים ביניהם, להתערבב בתגובתו האחת של האדם. כך אומרים חז"ל במסכת פסחים (שם) שמה ישראל אמרו על הים לא רק שירה אלא אף הלל. אף בפרקי ההלל שאנו אומרים קיימים יסודות של שירה. אולם, במישור העקרוני, יש להבחין ביניהם כדלהלן.

'הלל' נקשר תדיר במונח 'הודאה'. כך, לדוגמא, בנוסח 'על הניסים' שאנו אומרים בחנוכה אנו מסיימים: "ותיקנו שמונת ימי חנוכה אלו **להודות ולהלל** לשמך הגדול". פרקי התהלים שאנו אומרים כהלל, הם אלו שתיקנו נביאים לישראל לאומרם כהודאה על נס ישועה והצלה, כמבואר במסכת פסחים (ק"ז, א).

כאשר מתייבב האדם לפני ה' ומודה על האמת, כי הטובה שבאה עליו - מידו של ה' באה, ממלא הוא בכך חובה בסיסית הקיימת אף ביחסים שבין אדם לחבירו. אף שבהודאתו ובהללו את מי שמידיו באה לו הטובה, מודה הוא כי תלוי הוא בחסד מיטיבו - הרי סוף סוף עיקר מחשבתו של האדם באותה שעה, על עצמו היא. **הוא** שנקלע לצרה, **והוא** שנגאל ממנה בחסד ה' - ואם אינו כפוי טובה, עליו לבטא בפיו את התודה שהוא רוחש למי שהושיעו מצרתו.

נמצא כי אף ש'הלל' והודאה' הינם בוודאי מונחים הקשורים בעבודת האדם את ה', בכל זאת במרכז החשיבה של המודה והמהלל - עומד האדם עצמו. הוא המשמש מושא לארועים שאירעו, ומשום היותו קרוב אצל עצמו - שמח הוא בהם, ומודה ומהלל את ה' עליהם.

שונה הדבר לגמרי בשירה שמשורר האדם על הנס. כאן, מסלק האדם את עצמו ואת נגיעתו האישית לאירוע המשמש עילה לשירתו, והוא חושף את ההתגלות ה-לוהית אשר בהתרחשות. בשירה נמדד הנס לא מבחינת הטובה שיש בו לבעל הנס - מבחינת הנגיעה האנושית שלו, אלא כביכול מבחינת קידום התהליך ה-לוהי "לתקן עולם במלכות ד-י". מן האירוע הפרטי בו נתרחש הנס, גוזר אומר השירה את המשמעות הכללית. אין הוא מודה לה' על הטובה שעשה עמו, אלא על הטובה שעשה עם העולם כולו. הודאתו הינה על הנס שבו נתקדש שם ה', ובכך נתקרב העולם אל תכליתו. ניתן לומר זאת גם כך: הישועה האנושית אינה אלא 'היכי תימצ' לגילוי ה', מנהיג ההיסטוריה האנושית, **והשירה** הינה המכשיר לחשיפת גילוי זה, ולקידומו של העולם ליעודו.

ד. בין ההלל לשירה

מכאן נבין את דברי הגמרא במסכת סנהדרין על קיטרוגה של מידת הדין על חזקיהו שלא אמר שירה, קיטרוג שמנע עשייתו למשיח תוך קביעה שסנחריב יהיה גוג ומגוג. אין זה עונש לחזקיהו - זוהי תוצאה הכרחית. אמירת השירה מיועדת לקדם את העולם באמצעות האירוע הניסי הכביר, לקראת ייעודו המשיחי. מי שאינו אומר שירה - נראה שאיננו מבחין בפוטנציאל המשיחי הטמון באירוע בו הוא שותף, ועל כן ממילא מאבד אירוע זה את הפוטנציאל שלו, ואינו הופך לאחרית הימים! סנחריב אינו גוג ומגוג, וחזקיהו אינו הופך למשיח.

על פי הדברים הללו, מסתמנים כמה הבדלים בין הלל לשירה:

א. חובת אמירת ההלל נועדה לתיקון דתי-מוסרי של האדם את עצמו, את מידותיו ואת הכרתו הדתית, אולם אמירת השירה נועדה לתיקון העולם כולו.

ב. חובת אמירת ההלל הינה חובה קבועה, הטבועה במטבע קבוע ומנוסח של פרקי תהלים מסיימים, בעוד אמירת שירה הינה מבע חד פעמי, המיוחד לאותו אירוע ולאומר השירה שהיה שותף בו, ואינה חובה רשומה אלא תלויה בדרגתו של אותו האדם.

ג. המודה ומהלל - מתרכז באירוע אשר עליו הוא מודה, אולם השר שירה - הופך את האירוע הניסי לנקודת מוצא ממנה הוא מרחיב את מבטו על פני ההיסטוריה האנושית כולה, בה הוא מגלה את יד ה' המנהיגה את העולם בצדק.

ד. המודה ומהלל על נס שאירע לו - לעולם אינו חש עצמו ראוי לאותו נס. כך ניסחו חכמים את ברכת ההודאה: "הגומל לחייבים טובות". אולם האומר שירה, דווקא מפני שאין הוא מעמיד עצמו במרכז שירתו אלא את ההתגלות ה-לוהית אשר בהתרחשות - מבליט הוא את צדקתו הבלטה רבה, העשויה להתמיה את מי שאינו יורד לעומק המושג 'שירה' (בולט הדבר בשירת דוד), ולעיתים מובלטת בשירה דווקא רשעתו של מי שנפגע באותו נס (וכך הוא בשירת הים). הבלטה זו נועדה להמחיש את הצדק ה-לוהי, המתגלה בהנהגת ה' את עולמו.

נזכה כולנו להגיע לליל פסח, להודות ולהלל למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הניסים ההם, ולהתפלל שיגיענו למועדים ולרגלים אחרים שמחים בבניין עירו וששים בעבודתו, ואז "נודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו".